

عبودیت، عبدالرسول، ۱۳۳۳ -

مبانی اندیشه اسلامی - ۲: خداشناسی فلسفی / تألیف: عبدالرسول عبودیت... قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، ۱۳۸۲.
۱۹۲ ص. (مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام؛ ۳۰۷: فلسفه؛ ۴۲).

ISBN: 964-411-136-2 ۱۶۰۰۰ ریال

کتابنامه: ۱۹۱ و همچنین به صورت زیر نویس.

۱. خداشناسی - فلسفه. ۲. خدا - اثبات. الف. مصباح، مجتبی، ۱۳۴۷ - نویسنده همکار، ب. عنوان.

م ۲/ع ۲/۱۰۲ BT

مبانی اندیشه اسلامی ۲

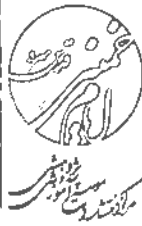
خداشناسی فلسفی

عبدالرول عبودیت

مجتبی مصباح

مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۸۴

شماره ردیف ۳۰۷
شماره موضوعی فلسفه - ۲۲
۱۳۸۲-۲۲

■ مبانی اندیشه اسلامی (۲) - خداشناسی فلسفی

- تألیف: عبدالرسول عبودیت، مجتبی مصباح
- ناشر: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- چاپ: ظهور
- نوبت و تاریخ چاپ: اول، تابستان ۱۳۸۴
- شمارگان: ۳۰۰۰
- قیمت: ۱۶۰۰ تومان

○ دفتر مرکزی: قم، خیابان شهید، کوی مضاف، پلاک ۳۸
تلفن و نمابر: ۷۷۴۲۳۲۶-۰۲۵۱

○ شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۳ فروردین و شهید منیری جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۴
تلفن و نمابر: ۶۴۱۰۴۴۳-۰۲۱

○ شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
تلفن: ۲۹۳۳۳۲۸-۰۲۵۱ داخلی: ۶۳۹

شابک ۹۶۴-۴۱۱-۱۳۶-۲

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۱۱.....	سخن ناشر
۱۵.....	مقدمه

فصل اول: وجوب، امتناع و امکان

۱۷.....	۱- ضرورت
۱۸.....	۲- وجوب و امتناع
۱۹.....	۳- امتناع بالذات و امتناع بالغير
۲۰.....	۴- وجوب بالذات و وجوب بالغير
۲۱.....	۵- امکان بالذات
۲۲.....	۵/۱- سازگاري امکان بالذات با وجوب بالغير و امتناع بالغير
۲۳.....	۵/۲- تقسيم موجود به واجب بالذات و ممكن بالذات
۲۴.....	پرسش

فصل دوم: اصل علیت

۲۷.....	۱- دیدگاه‌های متفاوت در اصل علیت
۲۸.....	۲- تفاوت دیدگاه‌ها
۲۹.....	۳- مناط احتیاج به علت
۳۰.....	۴- بررسی دیدگاه‌ها
۳۰.....	۴/۱- دیدگاه امکانی
۳۳.....	۴/۲- بررسی دیدگاه حدوثی
۳۴.....	۴/۳- بررسی دیدگاه حسی
۳۶.....	پرسش

فصل سوم: اقسام علت

۳۹.....	۱- تعریف علت
۴۰.....	۲- تقسیمات علت
۴۰.....	۲/۱- علت فاعلی، قابل و غائی
۴۳.....	۲/۲- علت تامه و علت ناقصه
۴۴.....	۲/۳- علت مباشر و علت غیر مباشر
۴۴.....	۲/۴- علل طولی و علل عرضی
۴۵.....	۲/۵- علت حقیقی و علت اعدادی
۴۹.....	پرسش

فصل چهارم: وجودبخشی علت فاعلی

۵۳.....	۱- تحلیل وجودبخشی
۵۷.....	۲- تحلیل ایجاد
۵۹.....	۳- حقیقت معلول
۶۱.....	۴- تقسیم موجود به رابط و مستقل
۶۳.....	پرسش

فصل پنجم: نتایج اصل علیت (۱) - قانون سنخیت

۶۷.....	۱- سنخیت علی معلولی
۶۹.....	۲- سنخیت علت وجودبخش با معلول آن
۷۲.....	پرسش

فصل ششم: نتایج اصل علیت (۲) - قانون معیت

۷۷.....	۱- تصویر قانون معیت
۸۰.....	۲- استدلال
۸۱.....	۳- نقض قانون معیت، و حل آن
۸۱.....	۳/۱- نقض
۸۲.....	۳/۲- حل
۸۲.....	تحلیل مثال بنا و ساختمان
۸۴.....	تحلیل مثال ضربه و توپ
۸۷.....	پرسش

فصل هفتم: امتناع تسلسل و دؤر

۸۹.....	۱- امتناع تسلسل
۸۹.....	۱/۱- تسلسل چیست؟
۹۱.....	۱/۲- قرارداد
۹۱.....	۱/۳- استدلال
۹۵.....	۲- امتناع دؤر
۹۵.....	۲/۱- دور چیست؟
۹۶.....	۲/۲- استدلال
۹۷.....	تذکر
۹۸.....	۳- نتیجه
۹۹.....	پرسش

فصل هشتم: خدای دین و خدای فلسفه

۱۰۳.....	۱- توضیح مدّعا
۱۰۴.....	۲- وصف منحصر در فرد
۱۰۴.....	۳- «شیء غیر مخلوق» وصف منحصر در الله
۱۰۶.....	۴- خدای غیر مخلوق فلسفه
۱۰۷.....	۵- خدای فلسفه خدای دین است
۱۰۹.....	پرسش

فصل نهم: اثبات وجود خداوند

۱۱۳.....	۱- برهان اول
۱۱۵.....	۲- برهان دوم
۱۱۷.....	نکته
۱۱۸.....	پرسش

فصل دهم: کمال مطلق و یکتایی خداوند

۱۲۱.....	۱. راه اثبات اوصاف خدا
۱۲۲.....	۲. کمال مطلق

- ۲/۱- امکانِ رابط بودن، مساوی و جوبِ رابط بودن ۱۲۲
- ۲/۲- اثبات وصفِ «کمال مطلق» برای خدا ۱۲۵
- ۳- یکتایی خداوند ۱۲۷
- پرسش ۱۲۹

فصل یازدهم: اوصاف سلبی

- ۱- اوصاف ذاتی و غیر ذاتی، ثبوتی و سلبی ۱۳۳
- ۲- اوصاف ذاتی سلبی خداوند ۱۳۷
- ۲/۱- مرکب نبودن خداوند از اجزای بالفعل ۱۳۸
- ۲/۲- مرکب نبودن خداوند از اجزای بالقوه ۱۳۹
- ۲/۳- زمانی، مکانی، جسم و جسمانی نبودن خداوند ۱۴۰
- ۳- توحید ذاتی ۱۴۱
۴. اوصاف فعلی سلبی ۱۴۱
- پرسش ۱۴۳

فصل دوازدهم: اوصاف ثبوتی

- ۱- خالقیت مطلق ۱۴۷
- ۲- علم مطلق ۱۴۸
- ۲/۱- علم به خود ۱۴۹
- ۲/۲- علم به غیر خود ۱۵۰
- ۳- اراده و اختیار مطلق ۱۵۱
- ۴- قدرت مطلق ۱۵۵
- ۵- حیات مطلق ۱۵۸
- چگونگی وجود اوصاف خداوند، و توحید صفاتی ۱۵۸
- پرسش ۱۶۲

فصل سیزدهم: جبر و اختیار

۱. وجود اختیار در انسان ۱۶۵
۲. شبهه‌های جبر ۱۶۶

۱۶۷.....	۲/۱. شبهه اول
۱۶۷.....	۲/۲. شبهه دوم
۱۶۸.....	۲/۳. شبهه سوم
۱۶۸.....	۳. معنای جبر و اختیار
۱۶۹.....	۴. پاسخ شبهه‌های جبر
۱۶۹.....	۴/۱. پاسخ شبهه اول
۱۷۰.....	۴/۲. پاسخ شبهه دوم
۱۷۱.....	۴/۳. پاسخ شبهه سوم
۱۷۲.....	۵. قضا و قدر
۱۷۵.....	پرسش

فصل چهاردهم: حکمت خداوند

۱۷۹.....	۱. لزوم علت غائی در هر کار اختیاری
۱۸۱.....	۲. علت غائی یا هدف افعال خداوند
۱۸۲.....	۳. مهندسی نظام خلقت و نظام احسن
۱۸۵.....	۴. حکمت مطلق
۱۸۵.....	۵. هدف از آفرینش انسان
۱۸۶.....	۶. شرور
۱۸۷.....	۷. لوازم حکمت
۱۸۸.....	پرسش
۱۹۱.....	کتابنامه

سخن‌ناشن

انسان، همواره با انبوهی از گزینه‌های رفتاری روبرو است که فقط می‌تواند تعداد محدودی از آنها را برگزیند؛ به بعضی از دیدنی‌ها چشم بدوزد؛ به بعضی از شنیدنی‌ها گوش فرا دهد و دست و پا و سایر اندام‌های خود را برای انجام بعضی از کارها به کار گیرد. با رشد یافتن قوای بدنی، فکری و عاطفی و درهم تنیدن روابط گوناگون اجتماعی و افزایش اندوخته‌های علمی و مهارت‌های عملی، دایره گزینه‌ها به صورت تصاعدی گسترش می‌یابد؛ به طوری که در هر لحظه، انجام هزاران کار امکان می‌یابد و گزینش، دشوار و دشوارتر می‌شود.

برای ترجیح و تعیین گزینه‌ها، عوامل گوناگونی وجود دارد که از جمله می‌توان به شکوفایی غرایز و شدت یافتن خواسته‌های آنها، احساس ناامنی و نیز به عادت، تقلید، تلقین و سایر عوامل روانی و اجتماعی اشاره کرد؛ اما مهم‌تر از همه، عامل عقلانی آگاهانه است که با در نظر گرفتن همه گزینه‌ها و تأثیر هر یک در سعادت و کمال نهایی انسان، ترجیح و تعیین گزینه‌های برتر، والا‌تر و ارزشمندتر را به عهده می‌گیرد و نقش خود را در شکل‌گیری اراده انسانی ایفا می‌کند. راز برتری و اشرافیت حقیقی انسان را باید در برخورداری از همین عامل و به کارگیری آن جستجو کرد.

ارزش‌گذاری رفتارها، نیاز به شناخت معیارها و ملاک‌های ارزشی و اخلاقی دارد، و بررسی مسائل مربوط به آنها، ما را به فلسفه اخلاق رهنمون می‌شود؛ از سوی دیگر، فراهم شدن زمینه رشد و تعالی برای همه افراد جامعه، نیاز به نظم و امنیت دارد که در سایه رعایت قوانین و مقررات اجتماعی حاصل می‌شود و بررسی مسائل زیربنایی آنها در فلسفه حقوق انجام می‌گیرد. سرانجام، اجرای مقررات اجتماعی، نیاز به دستگاه اجرا کننده رسمی دارد که متخلفان را به رعایت قوانین الزام، و تأمین مصالح اجتماعی را تضمین و نیز روابط بین‌المللی را بر اساس اصول قابل قبولی تنظیم کند. این گونه مسائل نیز ما را به فلسفه سیاست سوق می‌دهد.

اما دست‌یابی به پاسخ‌های صحیح و منطقی در مسائل مربوط به حوزه‌های علوم دستوری و ارزشی در گرو شناسایی حقیقت انسان و ابعاد وجودی و آغاز و انجام و کمال و سعادت نهایی او است که نوع دیگری از کاوش‌های عقلانی را می‌طلبد و می‌توان آن را انسان‌شناسی فلسفی نامید و این رشته معرفتی خود مبتنی بر اصول دیگری است که در هستی‌شناسی تبیین می‌شود و شامل مسائل خداشناسی نیز می‌گردد. سرانجام، ارزیابی آرا و عقاید، در هر یک از شاخه‌های معرفتی، نیازمند بررسی مسائل دیگری است که درباره خود شناخت مطرح می‌شود و قلمرو معرفت‌شناسی را تشکیل می‌دهد.

بنابراین، شاخه‌های ششگانه مزبور را می‌توان بنیادی‌ترین معارف انسانی معرفی کرد و مطالعه آنها را به همه کسانی که می‌خواهند زندگی خود را بر اساسی صحیح و عقل‌پسند پی‌ریزی کنند توصیه نمود. البته کسانی که حقانیت دین مقدس اسلام را شناخته‌اند می‌توانند راه حل‌های بسیاری از مسائل یاد شده را - به خصوص در زمینه علوم دستوری و ارزشی - از منابع معتبر اسلامی به دست آورند بدون این که نیازی به پیمودن راه‌های پر پیچ و خم و ناهموار بشری داشته باشند. اما دست‌کم، برای پاسخ‌گویی به شبهاتی که به انگیزه‌های گوناگون مطرح می‌شود، باید به بحث‌های عقلی نیز اهتمام ورزند؛ به ویژه مبحث معرفت دینی را در چارچوبه مباحث معرفت‌شناسی دنبال کنند.

با توجه به تصمیم جدی سردمداران جهان کفر و استکبار بر هجوم فرهنگی بی‌امان به جمهوری اسلامی ایران و هدف‌گیری نظریه سیاسی دینی، به عنوان حساس‌ترین و ریشه‌ای‌ترین رکن این نظام اسلامی، ضرورت پرداختن به این مباحث به مراتب بیشتر احساس می‌شود و وظیفه علاقه‌مندان به بقای اسلام و استمرار این نظام مقدس، مخصوصاً اندیشمندان و دانشوران و فرهیختگان، بسیار سنگین‌تر می‌گردد. به دلیل همین امر، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام از چند سال قبل، در حد امکانات و مقدرات خود در این عرصه وارد شد. یکی از کارهایی که در این رابطه انجام گرفت، تدوین کتاب‌هایی در مجموعه‌ای با نام «سلسله دروس اندیشه‌های بنیادین اسلامی» بود. این کتاب‌ها تاکنون در مراکز و

دوره‌های مختلفی تدریس گردیده و خدا را شاکریم که با استقبال قابل توجهی روبرو شده است.

با تجربیاتی که در جریان تدریس این دروس فراهم آمده، این کتاب‌ها تقریباً همه ساله مورد بازنگری قرار گرفته و سعی شده نقایص آنها برطرف گردد و مطالب هر چه بیشتر با نیازهای فکری جامعه، به خصوص جوانان انطباق یابد. پس از چندین دوره تدریس این سلسله دروس، و با توجه به محدودیت زمانی دوره آموزش «طرح ولایت» - که این کتاب‌ها اولین بار با هدف تدریس در این طرح تدوین گردید - ایجاد تغییراتی در مواد درسی و کیفیت برگزاری این دوره ضروری به نظر آمد. از این رو کتاب‌هایی با عناوین و موضوعات جدید به درس‌های این دوره اضافه شد. کتاب *مبانی اندیشه اسلامی ۲ (خداشناسی فلسفی)*، از جمله همین کتاب‌ها است که اولین بار برای تدریس در طرح ولایت سال ۱۳۸۴ در نظر گرفته شده است.

به امید آن که این تلاش محدود قدمی، هرچند کوتاه، در راه انجام وظیفه مذکور به شمار آید و موجب خشنودی قلب مقدس حضرت ولی عصر علیه السلام گردد.

مقدمه

خداشناسی از جمله مباحث بنیادین اعتقادی است که به صورت‌های مختلف در کتاب‌های آموزشی، از دبستان تا دانشگاه، مطرح می‌شود. همین مباحث، در سطوح تخصصی کلام و فلسفه نیز، با استفاده از اصطلاحات ویژه مورد بررسی دقیق‌تر قرار می‌گیرند. از آنجا که روش تحقیق در این مباحث عمدتاً عقلی است، بررسی عمیق آنها نیازمند آشنایی با مبانی فلسفی است. از سوی دیگر، آموختن فلسفه عموماً راهی طولانی و پیچیده جلوه می‌کند و به همین دلیل، در کتب آموزشی، بیشتر به بیان براهین ساده‌ای که کمتر به مبانی فلسفی و اصطلاحات خاص نیازمندند اکتفا می‌شود. اما این کار دو پی‌آمد نامطلوب دارد: از سویی، عموم دانشجویان از معارف عمیقی که در سطوح تخصصی در این زمینه طرح می‌شوند، بی‌بهره می‌مانند، و از سوی دیگر، برخی شبهات مربوط در ذهن دانشجویان پاسخ قانع‌کننده‌ای نمی‌یابند. به نظر می‌رسد آشنایی با مبانی فلسفی به زبان ساده و در محدوده‌ای که برای دریافت عمیق‌تر مباحث خداشناسی لازم است، و مبتنی ساختن اساس اعتقادات دینی بر مبانی قریب فلسفی، کاری است لازم که کمتر صورت گرفته و برای پاسخ به بسیاری از پرسش‌های اعتقادی نیز ضروری است.

کتاب حاضر با این هدف تدوین یافته که مبانی فلسفی لازم برای مباحث خداشناسی را به صورت نسبتاً ساده و روان، و در عین حال، کاملاً استدلالی بیان کند و بر پایه آن، اساس اعتقادات دینی را اثبات کرده، شبهات مربوط را به صورتی مناسب پاسخ دهد. این کتاب مشتمل بر دو بخش است. بخش اول، شامل برخی مباحث عام فلسفی است که در مبحث خداشناسی از آنها استفاده می‌شود. در این بخش، مباحث مواد ثلاث، و علت و معلول، از مباحث عامه وجود برگزیده شده، و تلاش شده است که تنها در حد مورد نیاز برای تأمین هدف گفته شده بدانها پرداخته شود و تا حد امکان، از طرح اقوال مختلف و اصطلاحات گوناگون، که موجب تشویش ذهن خواننده می‌شوند پرهیز شود. بخش دوم کتاب،

خداشناسی استدلالی است که همان اصول فلسفی اثبات شده در بخش نخست را عملاً به کار می‌گیرد و وجود خداوند، و توحید ذاتی، صفاتی، و افعالی را اثبات می‌کند و به مبحث جبر و اختیار، و هدف آفرینش نیز می‌پردازد.

هشت فصل اول این کتاب از برخی فصول کتاب *درآمدی بر فلسفه اسلامی* با تغییراتی بدین شرح اخذ شده است: فصل اول و دوم این کتاب، از فصل پنجم و ششم، با تغییر جزئی، فصل سوم این کتاب، از فصل هفتم و نهم، و فصل چهارم این کتاب، از فصل هشتم با تغییرات، فصل پنجم این کتاب از بخشی از فصل یازدهم با تغییرات، فصول ششم، هفتم و هشتم این کتاب به ترتیب از فصول دوازدهم، دهم و هیجدهم با تغییر جزئی. سایر فصول این کتاب اثر دانشمند محترم جناب حجت‌الاسلام آقای مجتبی مصباح است.

برای مطالعه بیشتر در خصوص برخی موضوعات یا مسائل مورد بحث در این کتاب، منابعی در یادداشت‌ها ذکر شده است. علاوه بر این، منابع ذیل، به طور کلی برای مطالعه بیشتر توصیه می‌گردد:

سید محمدحسین طباطبائی، *اصول فلسفه و روش رئالیسم*

مرتضی مطهری، *مجموعه آثار*

محمدتقی مصباح یزدی، *آموزش عقاید*

محمدتقی مصباح یزدی، *آموزش فلسفه*

در پایان لازم است از اساتید محترم، حجج اسلام عسکری سلیمانی امیری و سید محمود نبویان، که نظارت بر تهیه این کتاب را بر عهده داشته و با راهنمایی‌های مفید خود در ارائه بهتر مطالب آن سهیم بوده‌اند، تشکر شود.

عبدالرسول عبودیت

مجتبی مصباح